

Navedene primjedbe ne umanjuju značenje pojave engleskog prijevoda Žitija slavenskih apostola. U spomenutim uvjetima rada, bez postojećeg kritičkog izdanja ovih izvora, prevodioci su obavili veoma težak zadatak: preveli su prvi put srednjovjekovni slavenski tekst Panonskih Legendi na engleski jezik. Čitaoci, a sigurno najviše od svih slavenski filolozi, veoma cijene važnost i veliki trud koji su M. Kantor i R. White uložili u ostvarivanju ovoga složenog i ozbiljnog poduhvata.

Olga Nedeljković

Л.П. ЖУКОВСКАЯ, Текстология и язык древнейших славянских памятников, Издательство «Наука», Москва 1976, стр. 368.

Knjiga Lidije Petrovne Žukovske »Tekstologija i jezik najstarijih slavenskih spomenika« zapravo je nastavak njezine prijašnje studije »Tipologija rukopisa staroruskog punog aprakosa XI–XIV v. u vezi s njihovim lingvističnim proučavanjem«, objavljene u zborniku »Spomenici staroruske pismenosti« (Jezik i tekstologija), Izd. »Nauka«, Moskva 1968, 199–332. U novoj radnji autorka svoje istraživanje produžava, kako u pogledu metoda – lingvotekstološko-tipološkog, tako i s obzirom na izvore kojima se koristi pri analizi – nekoliko stotina rukopisa Jevanđelja X–XIV v. Studija je podijeljena na ova poglavlja: Uvod (3–8), I. Staro rukopisno naslijeđe i njegovo proučavanje (9–128); II. Jezične razlike u tekstovima koji se ponavljaju u Mstislavovu jevanđelju iz 1115–1117 god. (129–207); III. Tekstološke karakteristike koje nisu uzete kao kriterij pri općoj klasifikaciji prijepisa (208–223); IV. Opća klasifikacija slavenskih rukopisa Jevanđelja X–XIV v. (224–263); V. Puni aprakos u tekstološkom smislu (264–321); VI. Tekstološke grupe i jezik rukopisa (322–349); Zaključak (350–366); Sadržaj (367–368). Za razliku od dosadašnjih istraživača koji su izučavali i uspoređivali jedan prilično ograničen broj rukopisa, od kojih većina nije mogla biti u originalu, L.P. Žukovskaja provodi svoju jezično-tekstološko-tipološku analizu na ogromnom broju originalnih rukopisa, preko 550 prijepisa Jevanđelja, sačuvanih u cjelini u vidu velikih rukopisnih knjiga ili u obliku fragmenata. Sovjetski specijalista za staroruske i slavenske rukopise bila je u mogućnosti da prouči i uspoređi brojne, najstarije sačuvane prijepise Jevanđelja ne samo zahvaljujući bogatim rukopisnim kolekcijama i arhivskim materijalima SSSR-a, već i pojavi 'svodnog' kataloga rukopisa pod naslovom »Predvaritel'nyj spisok slavjano-russkih rukopisej XI–XIV v.«, koji se čuvaju u SSSR-u, publiciranog u knjizi »Arheografičeskij ežegodnik« za 1965. god., Moskva 1966. Katalog sadrži kraću informaciju o 1494 ruska ili južnoslavenska rukopisa; a priredila ga je Arheografska komisija pri Odjeljenju historije AN SSSR, na inicijativu akademika M.N. Tihomirova. Međutim, Žukovskaja ide i dalje od toga i proširuje objekat svoje analize, te uz navedeni rukopisni fond iz SSSR-a, uzima u obzir i hronološki odgovarajuće rukopise Jevanđelja u Bugarskoj, zatim nekoliko slavenskih rukopisa u zagrebačkim i beogradskim bibliotekama, a isto tako koristi se i s oko 40 grčkih rukopisa VII–VIII v. kao vjerojatnim izvorno-poredbenim materijalom.

Polazeći od istih pretpostavki kao i raniji istraživači ove problematike (Vondrák, Vajs, Horálek i dr.) u pogledu postojanja kratkog aprakosa i tetrajevanđelja u Moravskoj i njihova primata prema tekstovima punog aprakosa Jevanđelja s jedne strane, te prihvatajući u potpunosti zaključke Voskresenskog, koji je izdvojio tekstove tzv. »staroruske

redakcije« (uključivši tu oko 55 tekstova punog aprakosa i samo jedno tetrajevandjelje, napisanih na teritoriji 'Rusi', a pretežno u galičko-volinskoj i novgorodskoj oblasti u XI st.), kao i radove Speranskog i Mihajlova s druge, Žukovskaja provodi svoja dalja jezično-tekstološka istraživanja najstarijih sačuvanih tekstova Jevandelja X–XIV v. Čitalac je doista impresioniran ogromnim poredbenim materijalom, mnogobrojnim tabelama i mnoštvom podataka iz raznovrsnih prijepisa ovoga najrasprostranjenijeg spomenika u slavenskom srednjem vijeku, te s pravom očekuje nove rezultate i korekcije prethodnih istraživača koji nisu bili u mogućnosti da se koriste tako bogatim i brojnim originalnim rukopisnim izvorima.

S obzirom da je u ovoj studiji, kao i u prethodnim radovima Žukovske, težište problema stavljeno na tekstološko-tipološku analizu tekstova punog aprakosa, kojemu autorka i prostorno posvećuje najveću pažnju (glave II i V), otpočet ćemo svoje izlaganje s tim tipom Jevandelja, koji se upotrebljavao u manastirima, gdje se liturgija obavljala svaki dan, pa je i cijeli aprakosni tekst raspoređen na čitanja po danima crkvene godine i svetačkim praznicima. Operirajući sa oko 150 rukopisa punog aprakosa, najvećim dijelom istočnoslavenskih prijepisa i podvrgavajući ih tipološkoj klasifikaciji na osnovu razlika u kompoziciji i sadržaju čitanja od Pedesetnice do Novoga ljeta i od Novoga ljeta do Posta, ruski paleoslavenist izdvaja pri tome dva bazična tipa slavenskih punih aprakosa (mstislavski i miroslavski) i dolazi do ovih zaključaka: »staroruski rukopisi punog aprakosa ukazuju na mnogobrojne razlike u istim tekstovima koji se odnose na ista čitanja u različitim rukopisima, ili čak u istom rukopisu za razne dane kada se ponavljaju čitanja crkvene godine.« (str. 352). Ta leksičko-sintaksička varijabilnost prisutna je već u najstarijim sačuvanim tekstovima Jevandelja, tj. i u tekstovima kratkog aprakosa i tetrajevandelja, i kao takva ništa ne daje za neko preciznije zaključivanje o mjestu i postanku redakcije punih aprakosa, kao ni prethodnih redakcija. Stoga Žukovskaja uvodi u svoje polje razmatranja i hipotetičke grčke predloške Jevandelja, služeći se pri tome izdanjem »Novum Testamentum graece cum apparatu critico«, curavit Eb. Nestle, novis curis elaboraverunt Erv. Nestle et K. Aland. Stuttgart, 1963 (85–87). »Slavenski rukopisi«, kako pravilno utvrđuje istraživač, »pri predaji tih istih sinoptičkih tekstova su još raznovrsniji. Karakter mogućih razlika u njima je također nejednak i ukazuje na to da nema nikakvih osnova za to da se ova ili ona neslaganja i divergencije u predaji slavenskih tekstova obavezno vezuju za utjecaj grčkog predloška. Očigledno, tipovi ove vrste razlika u eposi rukopisne književnosti nisu ovisile o jeziku, a vezane su za samu specifiku crkveno-slavenske pismenosti.« (87).

Obilno citirajući i koristeći se stavovima Voskresenskog, osobito njegovom podjelom na »redakcije« Jevandelja, a dijelom i nešto malo drugačijom podjelom Speranskog, koji postanak redakcije punog aprakosa vezuje za teren istočne Bugarske, za školu Konstantina Prezbitera, Žukovskaja ostavlja u potpunosti otvoreno pitanje mjesta nastanka te redakcije. Za istočnoslavenski teritorij ona pretpostavlja pojavu tekstova punog aprakosa u drugoj polovici XI v., na osnovu analize drugoga dijela Arhangelškog jevandelja iz 1092. godine, za koji autorka utvrđuje da je to prijepis s teksta punog aprakosa (isp. L.P. Žukovskaja, *Novye dannye ob originalah russkoj rukopisi 1092 g.*, u zb. »Istočnikovedenje i istorija russkogo jazyka«, M. 1964, 84–118). U najnovijoj studiji na str. 266–269 ona ponovo razmatra taj problem i dolazi do prilično neodređenog stava. Naime, ne odbacujući u potpunosti i mogućnost nastanka drugoga dijela Arhangelškog jev. na bazi teksta punog aprakosa, Žukovskaja iznosi kao vjerojatniju pretpostavku da je taj dio Arhangelškog jev. prepisan s »kratkog aprakosa s dopunama«. Pokolebana primjedbama N.B. Tihomirova u odnosu na Arhangelško jev., autorka je spremna, ako to zahtijeva dalje tekstološko izučavanje Arhangelškog jev., prihvatiti datiranje pojave punog aprakosa u

Kijevskoj 'Rusi', prema mišljenju Tihomirova, istom početkom XII stoljeća kada su bili napisani Mstislavovo jev. 1115–1117 god. i Jurijevo jev. 1118–1128 god. (269). U svakom slučaju ona ne dolazi ni do kakvog novoga zaključka u odnosu na svoje prethodnike kada kaže: »staroruska redakcija«, redakcija punih aprakosa predstavlja sekundarnu pojavu u poređenju s prvom redakcijom (prema Voskresenskome, ili s prve četiri – prema Speranskome) – redakcijom kratkih aprakosa i tetra (121). Istina, sovjetski specijalist pokušava uvesti izvjesnu novu kariku u hipotetičku, tradicionalnu šemu razvoja odnosno pojave »redakcija« teksta Jevanđelja, pa kaže: »kratki aprakosi s dopunama« pojavili su se prvobitno još do pojave punih aprakosa. S porastom broja službi na Strasnu nedjelju (možda u početku samo u pojedinim manastirima ili sabornim crkvama) pojavila se potreba i za čitanjima Jevanđelja za nove službe (npr. potrebna su bila čitanja na jutrenju za sve dane Strasne nedjelje). Takva čitanja bila su izvađena iz tetra nove redakcije prijeвода jevanđeljskog teksta, nastaloj vjerojatno u Bugarskoj u epohi cara Simeona. Na taj način dobivaju objašnjenje nova čitanja uvrštena u kratki aprakos iz tetra koja se slažu (tj. ponekad je ta podudarnost u velikoj mjeri zastupljena) s »punoaprakosnim čitanjima«: jer »pri stvaranju punog aprakosa čitanja koja su nedostajala uzimana su iz tih istih tetra.« (267–268). Za krajnje rješene ovog pitanja, koje za sada ostaje samo kao hipotetičko, neophodno će biti uz skrupulozno jezično-tipološko istraživanje uzeti u obzir osnovne principe tekstualne kritike koji će pomoći da se shvati ova zapletena tekstualna situacija u srednjovjekovnoj književnosti pravoslavnih Slavena. (Isp. R. Picchio, *In merito alla tradizione testuale russa antica. Studi in onore di Arturo Cronia*. Università di Padova, 1967, 415–432; id., *Le canzoni epiche russe e la tradizione letteraria. Atti del Convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*. Accademia dei Lincei, Roma 1970, 467–480; id., *On the Textual Criticism of Xrabr's Treatise. Studies in Slavic Linguistics and Poetics. Honor of Boris O. Unbegaun*, New York – London 1968, 139–147; *Questione della lingua e Slavia Cirillometodiana. Studi sulla Questione della lingua presso gli Slavi*, Rome 1972, 1–120, spec. 15–17 i bilj. br. 2, 73 i sl.).

U I. glavi Žukovskaja postavlja bazično pitanje u vezi s nastankom redakcije punih aprakosa, »da li je provedeno ispravljanje (tj. redaktiranje) teksta, da li je to bio njegov novi prijevod ili i jedno i drugo za neke određene dijelove teksta; za koje upravo?« (113). Na žalost ni na jedno od tih pitanja ona ne daje određen i cjelovit odgovor. Naprotiv, optimalni uvjeti za preciznu tipološku klasifikaciju rukopisa punog aprakosa primorali su autorku da zaključi: »pri većem ili manjem jedinstvu teksta kao takvog, prijepisi ovih spomenika razlikuju se ne samo po jeziku i dijalekatskim osobenostima (ne govoreći već o paleografiji, grafiji i ortografiji), nego i po sadržaju. Tako se prijepisi Jevanđelja razlikuju po svojoj kompoziciji, različitom redosljedu sastavnih dijelova, nejednakoj podjeli na samostalne odlomke, namijenjene za čitanja za ovaj ili onaj dan godišnjeg ciklusa.« (351). Iscrpna poredbena analiza je pokazala da nema čak ni dva rukopisa, za koje bi se moglo reći da su identični i da »za mnoge aspekte istraživanja ... je neophodno uzeti u obzir po mogućnosti sve sačuvane rukopisne izvore istog ili sličnog sadržaja.« (5).

Nije uvijek jasno da li Žukovskaja ima u vidu 'redaktiranje' ili 'novi prijevod' jevanđeljskog teksta kada govori o pojavi pojedinih tipova Jevanđelja: uopće u cjelini, kao što je već rečeno, tome važnom problemu ona ne ukazuje potrebnu pažnju. Inače postupnost pojave tih kompoziciono različitih tipova Jevanđelja autorka preuzima od već pomenutih istraživača. Ipak za razliku od svojih prethodnika koji uzimaju da je prvi Konstantinov prijevod bio kratki aprakos, Žukovskaja uvodi još jedan tip »praznični« (»nedjeljni«) aprakos s pretpostavkom da će »uspoređivanje tih aprakosa (tj. 'prazničnih') i kratkih omogućiti u budućnosti utvrđivanje opsega prvog prijeвода na

slavenski jezik« (353). Na taj specijalni tip jevanđeljskog teksta, koji je autorka nazvala »nedjeljnim«, ona je skrenula pažnju još 1963. godine (L.P. Žukovskaja, Ob ob"eme prvoj slavjanskoj knigi, prevedenoj s grečeskoga Kirillom i Mefodijem. Voprosy slavjanskogo jazykoznanija, vyp. 7, Izd. AN SSSR, Moskva 1963, 73–81). S obzirom na sam karakter najvećeg dijela srednjovjekovne slavenske literature s odsustvom autora i direktne tekstualne tradicije nije moguće rekonstruirati prvobitni prijevod Konstantinova jevanđeljskog teksta (isp. navedenu literaturu o principima tekstualne kritike). Stoga se na ovome problemu nećemo specijalno zaustavljati, a to je potvrdila i cjelokupna analiza od nekoliko stotina prijepisa jevanđeljskog teksta u ovoj najnovijoj studiji Žukovske. Međutim, smatramo da je sam opis sadržaja triju najstarijih sačuvanih prijepisa ovoga tzv. »nedjeljnog« aprakosa važan doprinos toj problematici. To bi bili rukopisi GIM iz kolekcije Uvarova N° 379 iz XIV v., GPB iz kolekcije Giljferdinga N° 16 iz XIII v. i GIM iz kolekcije Hludova N° 117 iz XIV–XV v. (241–253). Ti tekstovi, kako to pravilno podvlači Žukovskaja, zaslužuju posebnu pažnju paleoslavenista i možda će njihovo proučavanje baciti više svjetla na ćirilometodsku problematiku prijevoda Jevanđelja.

Nov pozitivan doprinos problemu prijevoda jevanđeljskog teksta, specijalno na području metodologije rada, predstavlja kritika tradicionalne metode »leksičke sinonimije« koju je uveo još Jagić prije više od stotinu godina, te su se njome u većoj ili manjoj mjeri služili gotovo svi istraživači do najnovijega doba pri izučavanju mnogo kasnije sačuvanih prijepisa ćirilometodskih prijevoda. Kritika koja je ovom prilikom upućena specijalno meni ispravna je i predstavlja najkonstruktivnije stranice studije Žukovske. Budući da je to bitan momenat u rješavanju nastanka redakcije punih aprakosa i da se ni na jednom drugom mjestu u ovom ogromnom radu autorka više na to ključno pitanje ne vraća, citirat ćemo ga: »Ukazani leksik od strane O. Nedeljković mogao bi biti kvalificiran kao karakteristika samo punog aprakosa staroruskog porijekla ako bismo mogli sa sigurnošću utvrditi da se on ne upotrebljava ili se upotrebljavao ograničeno u dijelovima punog aprakosa koji su nastali na osnovu tetra teksta.« (127). Doista čitanja u tekstovima punih aprakosa ruske redakcije u pogledu rječničkog sastava ne razlikuju se od vokabulara u sačuvanim tekstovima tetra i kratkog aprakosa. To je nesumnjivo najvažniji rezultat do kojega je u ovoj radnji došla Žukovskaja (isp. str. 21–223). Svojedobno, izučavajući u prvom redu tekst Vukanovog jevanđelja srp. redakcije, nisam raspolagala adekvatnim poredbenim materijalom iz tekstova punog aprakosa ruske redakcije i vjerovala sam da će buduća istraživanja sa uspoređivanjem »pravih« aprakosnih tekstova ipak potvrditi određene i gramatičko-sintaksičke i leksičke specifičnosti, određeno redakcijsko jedinstvo tekstova punog aprakosa (Isp. O. Nedeljko-
vić, Vukanovo jevanđelje i problem punog aprakosa. Slovo 18–19, Zagreb 1969, 41–90, spec. 51). Tom prilikom sam utvrdila da su svi dijelovi Vukanova jev. nastali na bazi tetra-teksta, čak što više to sam isto konstatala i za kratke aprakose poput Savine knjige i Ostromirova jev., tj. da su i oni sastavljeni na osnovu tetra-teksta, koji je u to doba bio službeni tekst istočne crkve, bazični tekst na kojem su se vršile revizije i aprakosne recenzije (Vukanovo jevanđelje..., 46, 61–71). O svemu tome ja dosta opširno govorim, navodeći primjere prema postojećim izdanjima spomenika (originali su mi bili i ostaju i nadalje, na žalost, nedostupni). Kako se ovim mojim navedenim radom Žukovskaja služi, samo ga ne citira (izuzev u sklopu cjelokupne bibliografije na str. 121), ne nalazim za potrebno da odgovaram na njezino ponešto čudnovato nerazumijevanje moje, vrlo jasno izražene misli.¹ Ono što iznenađuje je da Žukovskaja ne opaža da se kritika,

¹ »U navedenom mišljenju O. Nedeljković nije se moguće pomiriti ni s postavkom da rukopis-

upućena isključivo meni, istodobno odnosi i na stavove Voskresenskoga (koje sam ja prije desetak godina sasvim nekritički prihvatila), a kojega autorka tako obilno citira i njime se koristi u svojoj radnji i tako stavlja sebe u prilično kontradiktornu poziciju. Ono što još više iznenađuje je činjenica da poslije poglavlja o »kritiziranoj metodi« sovjetski specijalist nastavlja da se služi tom istom metodom (isp. poglavlje II: Jezične razlike u tekstovima koji se ponavljaju u Mstislavljevu jev. 1115–1117 g., 129–207), a njome se dijelom služi i u drugim poglavljima (isp. npr. str. 333–349 i sl.). Tako je kritika »leksičke sinonimije« dovedena u pitanje, s jedne, – a s druge strane – uopće vrijednost svake gramatičko-sintaksičke analize koja ima za cilj utvrđivanje evolucije jevanđeljskog teksta u smislu nastajanja kompoziciono različitih »redakcija«; obje analize su široko primijenjene u ovoj studiji.

Već tekstološka analiza Vukanova jev. (bez obzira na pogrešno postavljene cilj utvrđivanja specijalne redakcije punih aprakosa, hipotezi, preuzetoj od Voskresenskog), a zatim izučavanje tekstova Apostola (isp. moj članak: Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda Apostola. Slovo 22, Zagreb 1972, 27–40) ukazali su nedvojbeno da su pretpostavke o »staroruskoj« redakciji punih aprakosa Jevanđelja u radovima Voskresenskog neprihvatljive, kako za tekstove Apostola, tako i za tekstove Jevanđelja. Svi analizirani, strukturno različiti tipovi i Jevanđelja i Apostola najvjerojatnije su postojali još u Moravskoj kada je morala biti provedena u okviru ćirilometodske akcije opća redakcija cjelokupnog teksta prijevoda i Jevanđelja i Apostola. Pitanje primata pojedinih tipova jevanđeljskog teksta je sporno. Pored već navedenog mišljenja o primatu kratkog aprakosa, postoje i drugačiji stavovi, kao npr. J. Vrana smatra da je puni aprakos bio prvobitno preveden, a da »jedinствена redakcija kraćih evanđelistara uopće nije postojala« (isp. J. Vrana, Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar, SANU, Posebna izd., knj. 484, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 24, Beograd 1975, 239, spec. 5–9). Kao što je već istaknuto, izuzetno složena tekstualna predaja slavenskog pisanog naslijeđa, osobito prisustvo tzv. »otvorene tradicije« (isp. o ovome u citiranoj literaturi o tekstualnoj kritici), onemogućava rješavanje pitanja primata jevanđeljskog teksta, kao i uopće utvrđivanje originala bilo kojega prijepisa ogromne anonimne literature u slavenskom srednjem vijeku.

Trebalo bi dalje pretpostaviti da su već na moravsko-panonskom teritoriju u procesu postupnog prepisivanja svi postojeći tipovi Jevanđelja, različitog kompozicionog sastava, stalno vršili utjecaj među sobom, uslijed čega su se neprestano umnožavale stilističke i leksičke varijante. Dakle, slavenski prijevod Jevanđelja bio je jedan, ali ne jedinstven, jer su u njemu već od samog početka postojale različite varijante. Slavenski prijevod, kako je to dobro uočio Vrana, prilagođavao se kako službenoj grčkoj, tako i latinskoj verziji jevanđeljskog teksta. »Do veće latinizacije prvobitnog stsl. prijevoda došlo je prigodom sastavljanja zapadnog evanđelistara, koje je izvršeno prema nekom tamošnjem lat. evanđelistaru. Tom prilikom, radi čuvanja jedinstva teksta, vjerojatno su pojedine varijante zapadnog evanđelistara unošene i u istočne dulje evanđelistare, koji su tada već postojali. Ali to revidiranje u svim kodeksima nije bilo provedeno dosljedno, pa su tako nastale prve razlike u stsl. tekstu jevanđelja.« (J. Vrana, Cit. d., 50).

-spomenik može biti strukturno baziran na jednom tipu spomenika, a tekstološki na sasvim drugom.« (L.P. Žukovskaja, Tekstologija i jezik ..., 233). Na istom mjestu autorka navodi i svoju tobože nejasnu rečenicu: »U tim prilikama nastao je poseban tip aprakosa, strukturno na osnovi kratkog aprakosa, a tekstološki baziran na tetrama; takav je u Ostromirovom jevanđelju iz 1056–1057 god., ruskoj kopiji preslavskog teksta.« (O. Nedeljković, Redakcije staroslovenskog jevanđelja i staroslovenska sinonimika. Kiril Solunski. Simpozium 1100-godišnjina od smrtta na Kiril Solunski, kn. 2, Skopje 1970, 273).

Trebalo bi pretpostaviti sličnu evoluciju i za pojedine tipove apostolskog teksta, također u cjelini prevedenog u Moravskoj (isp. O. Nedeljković, Problem strukturnih radakcija stsl. prijevoda Apostola, 38–40). S obzirom na tu veoma složenu problematiku pojave pojedinog tipa Jevanđelja (odnosno Apostola) u okviru jednog jedinog ćirilometodskog prijevoda u Moravskoj, neophodno je potrebno pri ovakvim istraživanjima uzeti u razmatranje najstarije glagoljske hrvatske jevanđelistare (tj. misale), kao nezaobilazan komparativni materijal, a što, razumije se, obavezno uključuje i tekst Vulgate. Pri tome ne bi trebalo zaboraviti ni neistraženo područje bosanskih tetrajevandjelja.

Ovom prilikom ne bismo se upuštali u diskusiju niza spornih pitanja, postavljenih u I. glavi, osobito dijelova gdje se govori o određenim pojmovima i terminima tekstologije (9–21), jer to zahtijeva prethodno raščišćavanje nekih osnovnih principa tekstualne kritike, kao i ujednačavanje terminologije. Isto tako ne bih se mogla složiti ni s pojedinim stavovima Žukovske, kao što su npr. »Izučavanje leksičkih varijanata u starim spomenicima je aktuelno za historijsku leksikologiju pojedinih suvremenih slavenskih jezika, osobito južnoslavenskih i istočnoslavenskih. Ono je važno za utvrđivanje rječničkog fonda starih jezika ili dijalekata i razlika među njima... U svakoj od tih sredina određene leksičke varijante upotrebljavale su se u živom govoru ili su, pak, bile poznate u istom značenju, u kome su one upotrebljene u odgovarajućoj grupi rukopisa...« (108–109). I u odnosu na tipološku metodu autorka izvodi sličan zaključak: »Tipološko izučavanje mnogobrojnih prijepisa starih spomenika tradicionalnog sadržaja ima kao glavni zadatak i prije svega nalazi svoju primjenu u oblasti historijske lingvistike... upravo lingvista je dužan na ovaj ili onaj način utvrditi suodnos vremena i prostranstva (teritorija) svakog pojedinog jezičnog sloja nekog rukopisa...« (19) Čini nam se suvišno dokazivati nemogućnost sprovođenja teritorijalno-dijalekatske lokalizacije leksičkih varijanata u odnosu na žive slavenske jezike i dijalekte toga doba, čak što više ni hronologija njihove pojave u pojedinačnim tekstovima Jevanđelja nije moguća. Radi se o naslojavanju različitih i teritorijalnih i hronoloških fenomena u srednjovjekovnim slavenskim tekstovima, koje više nije moguće s nekom većom sigurnošću ni ubicirati, ni datirati. Ni u slučajevima datiranih spomenika situacija nije mnogo bolja, jer razvojne činjenice, fiksirane u njima, mogle su se pojaviti neke više desetina, a neke više stotina godina ranije, datum pobjede »novog« oblika nije moguće točno utvrditi. Određivanje relativne hronologije pojedinih fenomena na materijalu samih spomenika je veoma otežano upravo zbog odsustva direktne tekstualne tradicije, zbog mogućnosti kombinacija heterogenih jezičnih crta iz različitih spomenika, teritorijalno veoma udaljenih, zbog veoma brojnih i raznovrsnih kompilacija, raznoraznih tekstoloških interpolacija. (Isp. moj članak, Sveti Sava i Raška pravopisna škola, u zb. Sava Nemanjić – sv. Sava. Istorija i predanje, Beograd 1978, 177–188, spec. 180.)

Na kraju želimo još jedanput istaći da se ne samo metoda »leksičke sinonimije« pokazala neodrživom, već ni primjena tipološke analize, tako široko provedene u studiji Žukovske, nije dala očekivané, željene rezultate. Konstatiramo to s iskrenim žaljenjem, jer znamo kakav je ogroman trud uložen za dobivanje mnogobrojnih poredbenih podataka, kojima u tako velikoj mjeri obiluje knjiga »Tekstologija i jezik najstarijih slavenskih spomenika«. Nadamo se da će naše kritičke primjedbe biti ispravno shvaćene, isključivo kao izraz želje da se nađe izlaz iz toga labirinta od nekoliko stotina hiljada rukopisa, od kojih ni jedan nije potpuno istovjetan s drugim jevanđeljskim prijepisom. Sama autorka već sagledava problem kada zaključuje: »Tekstološki dio« (tj. osnovni principi tekstualne kritike) »treba ne samo precizirati u budućnosti, već i bitno razviti« (354).

Olga Nedeljković

SLOVO

29

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU
ZAGREB 1979

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 29

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR
Hrvatske, SIZ–VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1980.